

De erfenis van 1830

Peter Rietbergen en Tom Verschaffel (red.)

Acco Leuven / Voorburg

Het symposium dat aan de basis lag van dit boek kaderde in de reeks contactora van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten en kon georganiseerd worden dankzij de steun van deze Academie.

Inhoud

Inleiding	7
<i>Peter Rietbergen en Tom Verschaffel</i>	
Een andere geschiedenis	
Een beschouwing over de scheiding van 1830	15
<i>Rennig Aerts</i>	
Van 'oude constitutie' tot liberale grondwet	
Het Belgische politieke natiebeseft russen 1815 en 1830	35
<i>Sjefaan Marteel</i>	
Grote Verhalen en kleine lettertjes	
1830 in de Nederlandse geschiedschrijving	53
<i>N.C.F. van Sas</i>	
Een onafwendbaar toeval	
1830 in de Belgische geschiedschrijving	75
<i>Marnix Beyen</i>	
Eerst Belg, dan Vlaming en Waal	
De Vlaamse en de Waalse beweging en de Revolutie van 1830	91
<i>Chantal Kesteloot</i>	

Eerste druk: 2006

Gepubliceerd door

Uitgeverij Acco, Brusselsestraat 153, 3000 Leuven (België)

E-mail: uitgeverij@acco.be – Website: www.uitgeverij.acco.be

Voor Nederland:

– *Uitgeverij:* Centraal Boekhuis bv, Culemborg

– *Correspondentie:* Kemper Conseil, De Star 17, 2266 NA Leidschendam

Onslogotruwerp: Danny Juchtmans

© 2006 by Acco (Academische Coöperatieve Vennootschap cvba), Leuven (België)

Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, by mimeograph, film or any other means without permission in writing from the publisher.

D/2006/0543/25

NUR 680

ISBN 90-334-6122-6

De herdenking van 1830

Een Belgische, Brusselse, Waalse of Franstalige traditie?

121

Jeroen Janssens

Verraders of patriotten?

De revolutie van 1830 en de verdeling van 1839 vanuit Luxemburgs perspectief

137

Sonja Kmer

Spiegelpaleis

Belgische zelfbeelden en Belgische beelden van Nederland

155

Tom Verschaffel

Een nieuw repoussoir

Nederlandse zelfbeelden en Nederlandse beelden van België

177

Joep Leerssen

De verkavelde erfenis van de Lage Landen

Een epiloog

201

Herman Pleij

Auteurs

213

Inleiding

PETER RIETBERGEN EN TOM VERSCHAFFEL

In het voorjaar van 2005 verzamelt zich een groep van Belgische en Nederlandse historici in het Brusselse paleis dat in 1830 toebehoorde aan de kroonprins van het toen nog 'verenigde koninkrijk' der Nederlanden (nu het Paleis der Academiën). Het is dan honderdvijfenzeventig jaar geleden dat rumoerige gebeurtenissen in Brussel maar ook in Leuven, in Luik en elders in het Zuiden, aan precies dat koninkrijk een einde maakten. Doel van de bijeenkomst is dus, kennelijk, die gebeurtenissen te herdenken. Maar de vraag is: waarom zou men ze herdenken? Wij leven immers in een Europa dat, ondanks de schijn, soms, van het tegendeel, een verregaand proces van schijnbaar onontkoombare eenwording doormaakt, een proces dat juist in Brussel dagelijks zijn beslag krijgt en volgens velen daar ook zijn motor heeft. Hoe zinvol is het dan om, in 2006, terug te kijken naar 1830, naar een jaar waarin overduidelijk een proces van eenwording werd verstoord? Is dat een vorm van onverplicht en onverplichtend antiquarisch bezig zijn – een activiteit waarvan historici soms beschuldigd worden? Of is het een betekenisvolle bezigheid, wetenschappelijk en maatschappelijk?

Wel, wij denken dat het altijd belangrijk is om na te gaan hoe in het verleden elementen van continuïteit en discontinuïteit in elkaar verstrengeld waren. Het is nuttig te analyseren welke factoren er toe geleid hebben dat sommige experimenten in staatsvorming slaagden, en andere niet. Het is goed om te weten welke cultuurverschijnselen door welke groepen in een samenleving gebruikt werden om nationale gevoelens te kweken, en welke instrumenten ze daartoe benutten.

Want ondanks het proces van voortschrijdende Europese samenwerking, ja zelfs eenwording, is Europa nog steeds in essentie een samenstel van, oudere en jongere, zelfstandige staten. Sommige van die staten zijn stabielere,

sche eenheidsstraat zouden de cultus van de Septemberdagen diepgand beïnvloeden. Zo viel de erfenis van 1830 achtereenvolgens in Belgische, Brusselse, Franstalige en Waalse handen.

Verraders of patriotten?

De revolutie van 1830 en de verdeling van 1839 vanuit Luxemburgs perspectief¹

SONJA KMEC

De traditionele Luxemburgse geschiedschrijving stelt vast dat er in de jaren 1830 geen revolutie heeft plaatsgevonden. Er was slechts een *Belgische* revolutie, net zoals er, eerder, een Amerikaanse en Franse, en later een Russische revolutie zijn geweest. Hoe verder weg, hoe beter, lijkt men te hebben gedacht. Wat echter wel de aandacht heeft getrokken, zowel van historici als politici, is de restauratie van 1839, die overigens zelden 'restauratie' genoemd werd, maar veelal werd beschreven als het begin van Luxemburgs vrijheid en onafhankelijkheid, de geboortestronde van, dan wel de hergeboorte van een Luxemburgse nationaliteit.

In het eerste deel van deze bijdrage wil ik de geschiedschrijving van de revolutie en van de erop volgende verdeling opnieuw in een context plaatsen. Het schrijven van de nationale geschiedenis was nooit een bezigheid die zich slechts in ivoren torens afspeelde, zeker niet in een land dat geen 'academische ruimte' had. De meeste geschiedschrijvers waren geen beroepsgeschiedkundigen maar werkten als journalisten, juristen, politici, priesters of onderwezen aan middelbare scholen. Zeker niet allen streefden naar het ideaal van historische objectiviteit, en zelfs zij die streng methodisch te werk gingen op het vlak van de confrontatie en verificatie van bronnen, waren zich wel bewust van de politieke betekenis van hun werk.

Vervolgens wil ik ingaan op de rol die geschiedschrijvers gespeeld hebben in de publieke herdenkingen van de Luxemburgse onafhankelijkheid, zowel in 1939 als opnieuw, in 1989. Natuurlijk is geschiedschrijving slechts een van de vormen waarin het verleden verbeeld wordt, en kan men haar niet los zien van andere media, zoals literatuur, monumenten en herdenkings-

1. De Nederlandse vertaling van de Engelse tekst is van de hand van Peter Rietbergen.

manifestaties. Geschiedenis is deel van wat Jan Assmann 'cultureel geheugen' genoemd heeft, een geheel van kennis, vormgegeven in taal, beeld en ritueel, waarin men zich rekenschap geeft van het 'gemeenschappelijk verleden' van een groep en waarin, dusdoende, een gevoel van groepsidentiteit en groepsidentificatie tot stand gebracht wordt.² In dit proces onderscheiden groepen zich van andere groepen, in dit geval 'de Luxemburgers' van, bijvoorbeeld, 'de Belgen', 'de Nederlanders' en 'de Pruisen'.

Van oktober 1830 tot de ondertekening van het Verdrag van Londen in april 1839 bestonden er twee regimes in Luxemburg. De revolutie had het grootste deel van het land in haar greep, met als significante uitzondering de hoofdstad, die formeel nog in de macht was van Willem I, maar in feite bezet werd door een Pruisisch garnizoen. Weliswaar had de Duitse bond geweigerd om ten behoeve van de Nederlandse koning (die als groot Hertog van Luxemburg lid was van die bond) te intervensiëren, maar diezelfde bond was wel vastbesloten de strategische fortificaties van Luxemburg uit Belgische handen te houden. In 1839 was Luxemburg dus in tweeën gedeeld, min of meer langs de taallijn die het Frans- en Duitstalige deel van elkaar scheidde; hoewel de Duitssprekende regio Aarlen om strategische redenen aan de nieuwe provincie Luxemburg werd toegevoegd.³ Het nu resterende groot Hertogdom Luxemburg werd onder Nederlands gezag geplaatst maar tegelijkertijd werd, om Belgische annexatiepogingen een halt toe te roepen, een proces van verduitsing in gang gezet. Deze politiek werd echter beëindigd toen koning Willem I in 1840 aftrad. Toch betekende Luxemburgs toetreding tot de Duitse toelutie, in 1842, dat de banden met België nog minder sterk werden. Er werd censuur ingesteld, en kranten die in de jaren 1830 afwijkende opinies hadden verkondigd, werd het zwijgen opgelegd.⁴ Historici verbonden aan het nieuw-opgerichte 'Institut grand-ducal' wazen op het grote Luxemburgse verleden in de eeuwen die waren voorafgegaan aan de Bourgondische verovering, benadrukten het particularisme, en onderstrepen de legendarische dynastieke loyaliteit van het land gedu-

rende het Ancien Regime. Schoolboeken die de revolutie van 1830 overigens slechts *en passant* noemden, wazen die in duidelijke termen af en geven de schuld ervoor aan Belgische oproerleiders.⁵ Gouverneur Willmar⁶ echter werd geprezen omdat hij de gedachte van een Luxemburgse nationaliteit had uitgewerkt, en Willem I omdat hij had verhinderd dat België het hele groot Hertogdom had opgeslokt.

Een ietwat genuanceerder visie liet historicus Nicolas Margue in 1916 horen in een toespraak tot de *Volks-hoogeschool*:

'An nationale Freiheit und Selbstständigkeit dachten [damals] nur wenige... Es schien sich nur um die Frage zu handeln, ob man holländisch oder belgisch bleiben wollte... Im ganzen Lande [gab es] eine große Anzahl von Gleichgültigen, die sich mit denselben stoischen Ruhe in die eine oder andere Eventualität gefunden hätten. Was aber alle empörte, war die willkürliche, gewaltsame Zerstücklung zweier Provinzen.'⁷

Duidelijk vloeiende Margues afsluitende oproep om niet toe te geven aan provocaties maar met 'bewuste liefde' de heersende familie te streunen en het eerbiedwaardig geloof der vadersen te onderhouden, voort uit de context waarin hij sprak: de Eerste Wereldoorlog, waarin Luxemburg door de Duitsers bezet werd en de dynastie de enige macht leek die de onafhankelijkheid van het land nog kon waarborgen.

Toch werd de monarchie na de oorlog heftig bekritiseerd vanwege haar pro-Duitse houding, en hield zij slechts stand doordat de groot Hertogin afstand deed ten gunste van haar zuster Charlotte (1896-1985). Intussen was in 1918 het voorstel gedaan Luxemburg door België te laten annexeren; deze suggestie verdween weer van tafel toen in 1921 de economische unie met België werd gesloten. Deze opgewonden sfeer echter was de achtergrond van het eerste boek over de revolutie van 1830 en de gevolgen ervan, Prosper Mullendorffs *Das Großherzogtum Luxemburg unter Wilhelm I.*

Mullendorff benutte een grote hoeveelheid relevant archiefmateriaal, doch deed dat op een weinig structurele, journalistieke wijze. Later werd hij

2. Jan Assmann, 'Kollektives Gedächtnis und kulturelle Identität', in J. Assmann en T. Hölscher (ed.), *Kultur und Gedächtnis* (Frankfurt-am-Main 1988) 9-19.
3. Gilbert Trausch, 'Le Luxembourg entre la Belgique et la Hollande 1830-1839. Aux origines du sentiment national luxembourgeois', in *Die particularisme à la Nation. Vom Sonderbewusstsein zur Nation. Essais sur l'histoire du Luxembourg de la fin de l'Ancien Régime à la Seconde Guerre mondiale* (Luxemburg 1989) 200.
4. De *Journal d'Action* was in 1832 gesticht, Emmanuel Servais' *Lecho du Luxembourg* in 1836 en het *Diekircher Wochenblatt* in 1837. Zie hiervoor Albert Calmes, *Naissance et déhuit du Grand-Duché (1814-1830)* (Luxemburg 1971) 564.

5. Jacques Maas, 'Régime néerlandais, orangisme et indépendance nationale dans l'histoire graphique luxembourgeoise', in Coen Tanse en Gilbert Trausch (ed.), *Die Beziehungen zwischen den Niederlanden und Luxemburg im 19. und 20. Jahrhundert* (Zoetermeer 1991) 29-30.
6. Jean-Georges Willmar was geboren in 1763 en begon zijn loopbaan als prefect van de Republiek en lid van het keizerlijk *Corps Législatif*. Hij werd onder Willem I gouverneur van Luxemburg-stad, en stierf in zijn ambt in de vroege uren van 1 januari 1831.
7. Nicolas Margue, *Luxemburg und die Revolution von 1830. Vortrag gehalten in der Volkshochschule zu Luxemburg* (Luxemburg, 1916) 19.

van orangistische bevooroordeeldheid beschuldigd aangezien hij het standpunt verdedigde van zijn oudoom, secretaris Schöbligen.⁸ Familiebelangen speelden ook een rol in de studie die Auguste Collart in 1938 publiceerde onder de titel *Am Wege zur Unabhängigkeit Luxemburgs*. Als gezant in Nederland, na de Eerste Wereldoorlog, had Collart toegang tot vele Nederlandse archieven die hij op doordachte wijze benutte om zijn voorzader, gouverneur Théodore-Ignace La Fontaine, alsmede de staatsman die hij het meest bewonderde, baron Victor de Tornaco, te rehabiliteren.⁹ Collart wijdt de slechts vijf paginàs aan de revolutie, waarvan hij het slagen toeschrijft aan het opportunisme van de ambtenaren in Luxemburg; afgesneden van Den Haag, hadden zij zich gedeeltelijk orders laten welgevalen van wie die ook maar met macht leek te geven.¹⁰

De passiviteit van de bevolking werd voor het eerst ter discussie gesteld door Albert Calmes, die vaststelde dat er inderdaad geen ideologische motieven waren die mensen ertoe brachten de revolutie te steunen – al was het maar omdat van een ontwikkelde intellectuele cultuur geen sprake was; de revolutie werd vooral gedragen door de kleine burgerij, die het meest geleiden had onder de hoge belastingen die de Nederlandse regering Luxemburg had opgelegd.¹¹ Calmes laat ook zien dat Mullendorff ten onrechte aannam dat er geen onrust geweest was in het Duitse deel van Luxemburg.¹² De wijnboeren langs de Moezel hadden juist op 1 september 1830 hevig getresterd regen de hoge goederenbelasting, en waren derhalve maar al te graag met de Belgen meegegaan. In het Waalse deel van het land werd, volgens Calmes, relatief weinig geweld gebuikt, maar in sommige Duitstalige districten werd geplunderd en werd grote schade aangericht.¹³

Rond 18 oktober had de hele provincie Luxemburg, inclusief de dorpen rond de vesting, zich aan Brussel overgegeven. Enkele honderden vrijwilligers hielpen het Belgische leger. In 1989 werden de namen, en de geografie

sche herkomst, van de officieren die deze vrijwilligers geleid hadden gepubliceerd, met als reden dat beide delen van het groothertogdom gelijkzinnig in de revolutie geparticipeerd hadden.¹⁴ Volgens het meest recente onderzoek, in 1995 gepubliceerd door Daniel Spizzo, had Trausch gelijk toen hij stelde dat de Belgische vlag in bijna elke kleine stad wapperde; toch moet het hijsen van die vlag niet gezien worden als bewijs voor een nationale volksbeweging maar eerder als teken van verzet onder de bevolking tegen de Nederlandse centralisatiepolitiek, die samenviel met sterke economische grieven van wat de auteur de 'nieuwe bourgeoisie' noemt.¹⁵

De onderliggende vraag in het debat over de revolutie is die naar de geboorte van de Luxemburgse natie. In 1930 vreesde men dat de vieringen van de honderdste verjaardag van de Belgische staat opnieuw annexatiedachten zouden doen ontstaan. Dit was voor het historisch tijdschrift *Ons Hemecht* aanleiding een speciale aflevering te publiceren, die onder meer een analyse bevatte van de 'contrarevolutie', van de hand van Nicolas Margue.¹⁶ Tussen 1935 en 1938 publiceerde Margue, toen lid van de regering, in de katholieke krant *Luxemburger Wort* een zestal artikelen over de ontwikkeling van het nationaal gevoel in de negentiende eeuw.¹⁷ Voor Margue gold wat ook de traditionele geschiedschrijving goeddeels betrof: de proclamatie van gouverneur Willmar van 6 oktober 1830 was een mijlpaal in de ontwikkeling van provinciaal 'particularisme' tot volledig statelijk nationalisme. Geconfronteerd met het snelle succes van de revolutie stelde Willmar vast dat Luxemburg en België 'twee soevereiniteiten hadden, onafhankelijk van elkaar' en dat het gezamenlijk bestuur van beide zoals dat door de koning sinds 1815 was uitgeoefend op generlei wijze inbreuk gemaakt had op de 'nationale eigenheid'.¹⁸

Deze redenering werd overgenomen door latere orangistische auteurs, die zich baseerden op 's konings belofte om Luxemburg fiscale en constitutionele autonomie te verlenen. Dit discours over een 'nationaliteit die aan de grond gebonden was' dateerde reeds van voor het verdeelingsverdrag en

8. Jules Mersch (ed.), *Biographie nationale du Pays de Luxembourg depuis ses origines jusqu'à nos jours* (Luxemburg 1947-1962), dl. 2, 340-377.
9. Victor de Tornaco (1805-1875) was de jongste zoon van Charles-Auguste de Tornaco, heer van Senen en Stepenich. Sinds 1738 droegen alle leden van de Tornaco familie de titel 'baron'. Victor de Tornaco was gedurende twintig jaar lid van diverse weergevende lichamen en zeven jaar lang hoofd van de regering (1860-1867). Het hoogepunt van zijn loopbaan vormden de onderhandelingen over het Verdrag van Londen in 1867, waarbij aan Luxemburg 'eewigdurende neutraliteit' werd gegeven.
10. Auguste Collart, *Am Wege zur Unabhängigkeit Luxemburgs* (Luxemburg, 1939) 76.
11. Albert Calmes, *Le Grand-Duché de Luxembourg dans la révolution belge (1830-1839)* (Brussel 1939) 124 en 270.
12. Prosper Mullendorff, *Das Großherzogtum Luxemburg unter Wilhelm I* (Luxemburg 1921) 125.
13. Calmes, *Le Grand-Duché de Luxembourg dans la révolution belge*, 16-18.

14. Edouard M. Kayser and Roger Petit, 'Die Belgische Revolution: der letzte Versuch zur Eingliederung', in J.-C. Muller (ed.), *De l'Etat à la Nation, 1839-1989, 150 jaar onafhankelijk*, *Kanalog zur Ausstellung* (Luxemburg 1989) 73.
15. Daniel Spizzo, *La Nation luxembourgeoise. Genèse et structure d'une identité* (Paris 1995) 107-108.
16. Nicolas Margue, 'Un essai de contre-révolution à Luxembourg (1831)', *Ons Hemecht* 36 (1930) 137-192.
17. Claude Wey, 'Le Centenaire de l'Indépendance et sa commémoration en 1939', *Hemecht* 41 (1989) 42-43.
18. Calmes, *Le Grand-Duché de Luxembourg dans la révolution belge*, 29-32.

verwees naar het grondgebied van het hele, oorspronkelijke grootherzogdom, niet naar de staat zoals die na 1839 werd ingericht. Trausch verwerpt Willmars these van de 'Luxemburgse nationaliteit' als anachronistisch, met als argument dat een nationaal gevoel zich slechts kan ontwikkelen binnen de kaders van een onafhankelijke staat.¹⁹ Spizzo zegt dat Willmars 'nationaaliteit' niet de uitdrukking is van de volkswil, maar een territoriaal en dynastiek concept.²⁰ Juist de Belgische revolutie introduceerde de nieuwe gedachte dat mensen het recht hadden hun nationaliteit te kiezen en dat – hier ziet men de invloed van Calmes op Spizzo – men toch niet Willem moest danken omdat hij België verhinderd zou hebben zijn grootherzogdom te annexeren, maar hem juist moest laken omdat hij gepoogd had zijn koninkrijk tot een geheel te maken, waarmee hij bovendien internationale afspraken had geschonden.²¹

Kortom, men kan in de Luxemburgse geschiedschrijving een algemene tendens waarnemen, die loopt van een systematisch kleineren van de *Belgische* revolutie en het benadrukken van de contrarevolutie geleid door de gebroeders Tornaco, tot een langzame herwaardering van de revolutie, waarbij tegenwoordig ook een relatieve consensus bestaat over het autoritair beleid van Willem I en de economische misère van die dagen. Over de rol van de Luxemburgse orangisten in de jaren 1830 bestaat echter nog geen overeenstemming.

Het publieke discours

Terwijl geschiedenisboeken meestal slechts een beperkt aantal lezers hebben, bieden openbare vieringen historici de gelegenheid een veel groter publiek te bereiken. De historici van Luxemburg waren actief betrokken bij de voorbereiding van de herdenkingen van de nationale onafhankelijkheid in 1939 en 1989. Bij beide gelegenheden speelden zij een cruciale rol bij de bepaling van de symbolische lading van de feestelijkheden. Gedurende

de jaren, veranderde de interpretatie van hetgeen zich in 1839 had afgespeeld, aangezien historici zich niet alleen meer baseerden op hun persoonlijke ervaringen en politieke opvattingen, maar ook rekening hielden met wat er aan hoop en vrees leefde in de samenleving waarvan zij deel uitmaakten.

In 1839 betekende het Verdrag van Londen allereerst de vermindering van het vaderland, het gevoel in de steek gelaten te zijn, en de vrees dat wat als Luxemburg resteerde niet in staat zou zijn economisch te overleven. In die dagen werden herdenkingsmedailles geslagen waarop die 'infame' leden van de Belgische Kamer waren afgebeeld, die zich voor het verdrag hadden uitgesproken, zoals de senator van het district Luxemburg, Florimond, graaf van Quarré (1765-1852). In Aarlen kreeg de Limburgse minister De Theux eveneens zo'n medaille, en het *Diekircher Wochenblatt* stelde voor nog een derde te slaan, met de tekst *Nothomb-Judas*, ter herdenking van de in Luxemburg geboren minister Jean-Baptiste Nothomb, die zijn belofte verbroken had dat 'jullie broers van de andere provincie jullie nooit in de steek zullen laten'.²² Een ander symbool van het Verdrag van Londen waren de grensposten die werden ingericht tussen de Belgische provincie Luxemburg en de overgebleven grootherzogelijke rompsaat. Het dorp Marrelange behaamde het willekeurige van deze grensscheidingen: het werd in tweeën gehakt.²³ Tegenwoordig heeft de grensmarkering natuurlijk zijn betekenis verloren, maar Marrelange leidt nog steeds een dubbelleven, zoals blijkt uit de benzinestations aan de grootherzogelijke kant van de weg.

Hoe kunstmatig deze grenzen ook waren en hoezeer ook, in het dagelijks leven, verwanten en bureu die nu gescheiden waren met elkaar bleven verkeren, langzaam aan begon het groepsgevoel dat voorheen bestaan had toch te verdwijnen. Het nieuwe grootherzogdom Luxemburg, dat als politieke entiteit uiteindelijk ook autonomie kreeg toen in 1867 het Pruisische garnizoen vertrok en in 1890 een dynastiewissel oprad na het overlijden van de laatste mannelijke Oranje, bracht een nieuw groepsgevoel teweeg. In het voorwoord tot zijn *Histoire de l'idéologie politique*, gepubliceerd in 1939, stelde Victor Molitor de verdeling van 1839 voor als een 'opperste aderla-

19. Trausch, 'Le Luxembourg entre la Belgique et la Hollande', 189. Trausch volgt hier een gedachtegang die het eerst ontwikkeld is door Max Weber: 'Der "Stamm" ist, obwohl er alsbald die ganze Symbolik der Blutsgeinschaften, insbesondere den Stammeskult, atrahiert, erst Kunstprodukt der politischen Gemeinschaft', *Gesammelte Werke* (Digitale Bibliothek 58; Berlin 2001) 2149.

20. Spizzo, *La Nation luxembourgeoise*, 110-112.

21. Albert Calmes, *Le Grand-Duché de Luxembourg dans le Royaume des Pays-Bas (1815-1830)* (Brussel 1932) 5-16.

22. Calmes, *Le Grand-Duché de Luxembourg dans la révolution belge*, 402; Emmanuel Servais, *Annobithographie de feu M. Emmanuel Servais, ancien ministre d'Etat* (Luxemburg 1895) 8. De derde medaille had de tekst: 'Au ministre Nothomb, journaliste libéral, 19 mars et 17 juin 1839', Raymond Wellter, *Les médailles dans l'histoire du pays de Luxembourg* (Louvain-la-Neuve 1979-1997) dl. 1, 164-165, plaat XLVIII.

23. Camille Schmitz, *Regards sur Marrelange* (Marrelange 1982) 162-169.

ring', een pijnlijke maar toch heilzame ervaring²⁴ die Luxemburg gaf wat het tevoren had ontbeerd: een etnische eenheid.

'A partir de ce moment, ce peuple luxembourgeois, moins nombreux, mais plus substantiel, forme une seule nation, de même descendance, de même langue, bref une race historique.'²⁵

Molitors betoog onderstreept volledig een punt dat Max Weber maakte toen hij schreef dat de constructie van een groepsidentiteit tot stand komt door cultureel massagoed, zoals een gemeenschappelijke taal en herinnering, die leiden tot of althans bijdragen aan wederzijds begrip. In de praktijk wordt groepsgevoel dikwijls ook politiek, wanneer zich de situatie van (oorlogs)dreiging van buitenaf voordoet. Zulke dreiging versterkt de solidariteit die men met de eigen soort ervaart, met de groep die men, subjectief, als gemeenschap duidt.²⁶ Dit was overduidelijk het geval in Luxemburg in de late jaren 1930. Op 19 april 1939 kon men op de voorpagina van de socialistische krant *Escher Tageblatt* lezen:

'Das Denkmal der albanischen Unabhängigkeit in Tirana [...] das vielleicht zur Stunde schon von den italienischen Fliegerbomben zerstört worden ist.'

Op dezelfde pagina stond een artikel over de verontwaardiging teweeggebracht door een Italiaanse plundertocht en, in de rechter bovenhoek, een karikatuur van de eerste minister van Luxemburg, Joseph Bech, als een wizen dat net uit het broedei revoorschijn kwam, kakelelend: 'wen helt eis?' (wie zou ons willen pakken?). Ofschoon men dit plaatje kan interpreteren als kritiek op de zeer publieke vieringen die de regering had georganiseerd bij gelegenheid van de honderdste verjaardag van de nationale onafhankelijkheid, was de socialistische partij pas recent tot de coalitieregering toegetreden; evenzeer als haar partner, de Partij van Rechts, wilde zij laten zien dat het haar ernst was met het handhaven van Luxemburgs autonomie in het zicht van het expansionisme van de Nazi's.

Een tweede reden waarom de regering de nationale solidariteit wilde laten zien, was dat zij graag het sociale weefsel van de samenleving wilde herstellen, dat danig gescheurd was toen in 1937 de debatten over de zogenaamde 'mulkorf-wer' – die alle politieke bewegingen verbood die de constitutionele orde in gevaar leken te brengen – diepe kloven in de maatschappij hadden blootgelegd. De regeringscrisis was opgelost doordat een brede coalitie tot stand was gekomen, die alle groepen uit de samenleving zocht bijeen te brengen.²⁷ De geest van deze onderneming spreekt duidelijk uit de volgende dichtregels:

T'ézzebuerger – Raich an Aren, Grouss a Kläng
S'iteds a Bauer, Arbéchter an Handwirtsman,
S'itt zesummen haut, a keen hal séch eläng,
Freedech, stolz zouglaich ri'ed an de Kreez erani!²⁸

In oktober 1938 werd een 'Commissie voor de Honderdste Verjaardagiering' ingesteld, die de festiviteiten zou gaan organiseren. De historische continuïteit met het middeleeuwse Huis Luxemburg zou benadrukt moeten worden:

'C'est le centenaire de l'indépendance luxembourgeoise que nous célébrons, le Luxembourg ayant jouti de 963 à 1443 d'une autonomie parfaite.'²⁹

Een comité zou een historische oprocht op touw zetten, als het ware een levend pantheon van nationale helden. Voorzitter was een architect, W'igreux, en leden waren verder de toekomstige directeur van het Musée National, Joseph Meyers, en de volkskundige Joseph Hess. Ondanks de nadruk die Meyers legde op het doorleven van het Luxemburgs 'particularisme' tot voorbij de vroegmoderne periode, was het comité het erover eens dat

'les souverains étrangers qui rappellent la domination étrangère, tels que Louis XIV, Marie Thérèse, Napoléon etc., ont été éliminés du programme,

24. Een gelijkwaardige metafoer werd gebruikt door Nicolas Hein in zijn boek over de Belgische Revolutie: 'Wenn das Geschwürt aufbricht, ist die Heilung bald da. Und aller gewesene Schmerz verflücht sich dann leicht.' Zie Nicolas Hein, *Der Verräter*, ed. Joseph Groben (Luxemburg 1994) 42.

25. Victor Molitor, *Histoire de l'idéologie politique dans le Grand-Duché de Luxembourg de 1841 à 1867* (Luxemburg 1939) 10-11.

26. Weber, *Gesammelte Werke*, 2141 en 2151.

27. Wey, 'Le Centenaire de l'Indépendance', 51-52.

28. I.C., 'Prolog fir r'Johonnentfier van onser Fraiicht 1839-1939', *Jonghemech* 13 (1939) 49-50.

29. Archives Nationales ET 142/0026; Yvan Staus, *La célébration du centenaire de l'indépendance du Grand-Duché de Luxembourg en 1939 dans sa signification historique* (Mémoire de maîtrise, Université Marc Bloch, 2000) 32.

car ils risqueraient d'éclipser par leur importance les figures historiques spécifiquement luxembourgeoises.³⁰

Het ging dus niet om een historisch verantwoord voorstelling maar om het scheppen van een gevoel van groepsolidariteit door het ten tonele voeren van een gemeenschappelijk verleden.³¹

Die historicus die het meest direct betrokken was bij de festiviteiten van 1939 was de al genoemde Nicolas Margue, de toenmalige minister van onderwijs, landbouw en industrie. Naar zijn mening was Luxemburgs onafhankelijkheid geboren in een lang proces, niet het resultaat van het Verdrag van Londen.³² Zeker was het mede ten gevolge van zijn visie dat twee andere leden van de regering, Joseph Bech en Pierre Dupong, in hun toespraken benadrukten dat 1839 als zodanig geen gelukkig moment geweest was.³³ Margue plande intussen een prachteditie waarin de evolutie van het nationaal besef zou worden getraceerd, maar dit project kon pas na de Tweede Wereldoorlog worden gerealiseerd.³⁴

Auguste Collart, reeds genoemd, nam ook deel aan de feestelijkheden, waarbij hij zijn eigen gedachten over de herdenking volgde. Hij verscheen bij de inwijding van een nogal bijzonder monument opgericht ter gedachte-nis aan baron de Tornaco. Natuurlijk maakt elk gedenkteken een keuze uit het verleden, maar dit speciale monument laat exemplarisch zien hoe herin-nering en vergeten dikwijls gecombineerd worden. In zijn studie had Col-lart de Luxemburgse bevolking verweten ondankbaar te zijn ten aanzien van hergeen Victor de Tornaco had bereikt,³⁵ te weten het Verdrag van Lon-den dat in 1867 was getekend. Daarbij was Luxemburg immers eeuwige-durende neutraliteit toegezegd. Nu werd in zijn monument dit element gevierd als een belangrijk moment in het proces waarin Luxemburg zijn on-afhankelijkheid had verkregen. Het gedenkteken besteedt echter geen aan-dacht aan bovengenoemde 'ondankbaarheid', noch aan de redenen die Tor-naco ertoe brachten in december 1867 zijn ontslag aan te bieden.

30. Joseph Meyers, 'Die Entwicklung des luxemburgischen Sondernewigbüßens unter den Burgunden und den Habsburgern', *Ons Hémécht* 43 (1937) 167-187; Archives Nationales, ET 129/0036.
31. De oprocht is gefilmd door Pierre Bettegne en René Ledete, Centre National de l'Audiovisuel, Ber-togne II/2 - VII 1864; *Le film du centenaire* - VII 86.
32. Nicolas Margue, 'Die Entwicklung des luxemburger Nationalgefühls von 1780 bis etwa heute', *Ons Hémécht* 43 (1937) 188-204.
33. De toespraken van Bech in het Hotel Brasserie en van Dupong in de 'Cercle municipal', op 22 en 23 April 1939 zijn gepubliceerd in *Jonghehech* 13 (1939) 190-191.
34. Albert Nothumb (ed.), *Livne du Centenaire* (Luxemburg 1949).
35. Collart, *Am Wège zur Unabhingigkeit*, 15.

Inderdaad worden nederlagen, of ze nu persoonlijk of politiek zijn, zel-den herdacht. Bovendien hing Tornaco's val samen met een reeks kwesties die men in dit jaar van nationale hereniging maar het liefst wilde vergeten. Hij was immers teruggetreden omdat zijn besluit om na het vertrek van het Pruisische garnizoen toch 1500 man onder de wapenen te houden, sterk verzet had opgeroepen in het parlement.³⁶ 'Luxemburgs Bismarck', zoals Tornaco's bijnaam luidde, was van mening dat militaire machtsuitoefening de enige oplossing was om de mogelijke sociale onrust in het industriële zuiden van het land te bestrijden. Ook in 1939 was deze thematiek nog controversieel: het stakingsrecht was immers pas drie jaar tevoren verleend.

Nog een ander element uit Tornaco's leven dat relevant was voor de vie-ringen in 1839 werd in het monument gemakshalve niet verbeeld: zijn deelname aan de mislukte contrarevolutie van december 1831.³⁷ Victor en zijn oudere broer Auguste de Tornaco hadden de schuld gekregen van deze gemankeerde poging om Luxemburg voor de koning te hernemen. Zelfs Collart, die deze episode beschrijft als een jeugdavontuur, gaf toe dat de zaak een totaal debacle was geworden.

Het monument te Sanem, waar de familie Tornaco nog in 1939 woon-de, beoogde hun illustere voorvader te herdenken als een waar patriot. Op beide zijden van de gedenksteen stonden verzen gebeteld uit populair pa-triottische liederen. Op de rechterkant las men: 'Letzebuerg de Letzebu-er', 'Luxemburg voor de Luxemburgers... en voor niemand anders ter we-reld', zoals de verdere tekst van het lied luidt. Het was geschreven door Lucien Koenig, die tekende als: Siggé vu Letzebuerg, een eerbiedige verwij-zing naar de graaf die Luxemburg in het jaar 963 had 'gesticht'. Koenig or-ganiseerde in 1910 de *National Union* en was een van de meest productieve Luxemburgse nationalisten. Die inscriptie op de linkerkant luidt: 'Mir wel-le bleiwe wat mir sin' ('wij willen blijven wat we zijn'), en is ontleend aan een ouder lied, *De Feiertwon*, geschreven door Michael Lenz voor de plechtige ingebruikneming van de spoorlijn in 1859. Het werd als snel veel meer gezongen dan het officiële volkslied, *Ons Hémécht*, aangezien het min-der plechtig was, niet als een gebed klonk: inderdaad had het een mainstream-po, en leek het meer op een drinklied. Toen Bismarck in 1870 Luxemburg dreigde binnen te vallen, werd het refrein 'mir welle bleiwe wat mir sin' ver-vangen door 'mir welle jo keng Praise gin' ('we willen absoluut geen Pruis-

36. Auguste Neyen, *Biographie luxembourgeoise* (Luxemburg 1860-1876) dl. 3, 440-441.
37. Margue, 'Un essai de contre-révolution'.

sen worden).³⁸ In de loop der jaren werd dat een soort nationaal motto, en in 1939 was het de meest populaire 'slogan' naast 'Luxemburg voor de Luxemburgers', 'Rode Leeuw, bewaak uw veld' en 'Jaar de vrijheidszoon altijd schijnen', allemaal teksten die aan liederen ontleend waren.

In 1939 hielden alle twaalf kantons hun eigen vieringen. In de optochten werden lokale historische figuren gecombineerd met nationale emblem en motto's. De grootroetogin werd gezien als belichaming van Luxemburgs onafhankelijkheid en de dynastie nam zelf actief deel aan de feestelijke herdenking door in elk kanton een 'blijde inkomst' te organiseren. Een veelzeggend symbool van de monarchie was het nationaal monument in het geografisch middelpunt van Luxemburg, te Mersch. Gebouwd op de top van een heuvel die daarom hernoemd was tot Krounebiërg – Krounberg – bestond het uit een veertien meter hoge zuil bekrond door, inderdaad, een monumentale kroon die van verre af al zichtbaar was. Volgens Nicolas Welter, die de *Ballad vun Krounebiërg* schreef, symboliseert deze kroon vrijheid en licht, en berekent zij: 'Bürgschaft fir eis Léiw [an] fir eise Glaw un Dauer a Bestand vum schéine, friddlech freie Letzebüerg'.³⁹ Echter, de con tinuïteit werd wreed verstoord, aangezien de inwijdingsplechtigheid moest worden afgelast vanwege de gespannen politieke situatie. Het monument zelf werd al snel daarna vernietigd door het Nazi-bewind. Overigens werd het Tornaco-geudenkreken gedurende de oorlog verborgen in het familiekaasteel te Sanem en daarna weer opgericht, evenals het nationaal monument te Mersch en een reeks lokale gedenkreken die aan 1839 waren gewijd.⁴⁰

Een literair monument dat weliswaar in 1939 voltooid maar niet gepubliceerd werd totdat de oorlog voorbij was, is Nicolas Heins *Der Verräter*. De roman behandelt metterdaad de jaren voorafgaand aan 1839, in plaats van zich te concentreren op de eeuw erna, zoals de meeste herdenkingsvieren in 1939. Hoewel gebaseerd op de studies van Margue, Mullendorff en de volkskundige Joseph Hess, is Heins roman geïnspireerd door een his-

38. In oktober 2003 gaf Gilbert Trausch een lezing over nationalistische liederen tijdens de eerste workshop van het project 'History, Memory, Identities', gesteund door het Fond National de la Recherche (VTVRE n° 02/05/04).

39. 'Das Merscher Unabhängigkeitsdenkmal', *Jugendwehr* 13 (1939); Henri Lujia, 'Monument national de l'Indépendance', in *Kantonaldagshonnersfeier van Mersch* (1939) 16-7; Staus, *La célébration du centenaire*, 73.

40. Léon Blassen, 'Der Gedenkstei fir die Zentenerfeier auf dem Limpertsberg', *Telkenan* 21 (1985) 28; *Hesper 2000. Geschichte der Gemeinde Hesperingen* (Luxembourg 2001) 221. Graag dank ik de heer Léon Olsam van het Kultur- a Geschichtshaus a Gadder en mevrouw Tilly Biver voor hun hulp en betimmeringen m.b.t. het monument te Sanem.

torisch persoon, een raadsloper uit de Moerzelregio, die de Koning trouw bleef, gewangengezet werd, in ballingschap ging en ten slotte ruim beloond werd voor zijn krachtige steun.⁴¹ Hoewel hij probeert recht te doen aan de algemene historische context, biedt Hein geen verhaal waarin nationaal triomfalisme centraal staat. Zijn hoofdpersoon, Mathäus Conter, is een somber, tragisch man, die alles verliest – zijn huis, zijn vrouw, zijn geloof en, ten slotte, zijn leven – in zijn zoektocht naar wat hij moreel juist acht. Hoewel Hein consequent vermijdt over Luxemburgse nationaliteit te schrijven, hebben recensenten dikwijls betoogd dat Mathäus' onmogelijke keuze tussen twee culturen het fundamentele dilemma symboliseert waarvoor Luxemburg zich 'duizenden jaren lang gesteld zag'.⁴² Voor deze interpretatie baseren zij zich op de volgende sleutelscène in het boek.

Mathäus wordt in het bos aangevallen door een groep lieden die de revolutie steunen. Hij bestrijdt hen woordeloos, belandt in de modder en wacht af, teneergeslagen, alsof hij gekruisigd gaat worden. Dan ontspint zich de volgende dialoog:

'So, da hast du deinen Denkerzettel! Was willst du eigentlich, du verfluchter Holländer?'

'Ich bin kein Holländer', versetzte er knirschend.

'Ha, ha, ha hörst ihr's', grölte der andere. 'Er ist wohl gut belgisch, der brave Junge!'

'Ich bin kein Belgier!', prägte er trotzig hervor.

'Also dann ein Preuß! So! Da – da hast du noch eigens eine Maulschelle für den Preußen!'

Mathäus zuckte unter dem Faustschlag, die Kinmlade knackte ihm, aber über die blutenden Lippen stieß er noch das Wort hervor: 'Ich bin kein Preuß!'

Da lachten sie auf, wie über einen guten Witz, de er gemacht habe, indem er gar nichts sein wollte.

Aber der, der ihm auf der Brust kniete, fragte ihn nun doch mit einer täppischen Neugier: 'Was bist du denn, du Lump?'

Da richtete er, fast besinnungslos, die verquollenen Augen ins Dunkel, er wandte den Kopf wie suchend nach allen Seiten, aber die Blicke kamen leer zurück in sein trauriges Herz. Was er darin fühle, wie ließ es sich sagen, so sagen, daß sie nicht noch lauter auflachten als soeben?

41. Zie de analyse van Groben in zijn uitgave van *Der Verräter* 229-264.

42. Pierre Grégoire, *Analctica III* (Luxemburg 1989) 177; Fernand Hoffmann, *Standort Luxemburg* (Luxemburg 1974) 147.

Nein, er wagte es nicht. Aber seine Hände wühlten sich krampfhaft in den Boden, als griffen sie wie die eines Versinkenden nach einem letzten Halt...⁴³

Het meest voor de hand liggende antwoord op de vraag naar Marthäus' ware identiteit, en het antwoord dat dan ook meestal gegeven wordt, is dat hij, eenvoudiger, een voorbarige Luxemburger was. Desniettemin lijkt Hein zich bewust geweest te zijn van dit anachronisme en identificeert hij Marthäus nooit met de hele provincie of met het grootherzogdom. Zijn 'heimat' is het platteland, de Mozelstreek, en, nog specifiek, de hardste van zijn voorvaders en het graf van zijn vrouw.⁴⁴ Daarentegen heeft Marthäus een zeer tweeslachtige relatie met Luxemburg-stad. Groben vestigt er terecht de nadruk op dat de hoofdstad in de roman een belangrijke rol speelt als juridisch-bestuurlijk en cultureel centrum, maar Hein schept toch wel degelijk een dichotomie tussen het in meerdere opzichten gezonde platteland – het thuisland – en de onfrisse, ja zelfs weerzinwekkende lucht van de stad Luxemburg.⁴⁵ Wat betreft het onvermogen van Marthäus om te kiezen tussen Nederland en België, dat kan men ook interpreteren als de onmogelijke morele keuze tussen trouw aan een onwaardige zaak en conformisme als doel op zich. In een andere sleutelscène, waaraan de roman zijn titel ontleent, uit Marthäus zijn angst dat men hem, over honderd jaar, zal herinneren als verrader ('ein Verräter'), terwijl iedereen dan de honderdste verjaardag van de vereniging met België zal vieren.⁴⁶ Of, zoals de priester zegt aan wie Marthäus geestelijke steun vraagt: 'wat vandaag recht is, is niet meer dan onrecht dat zich heeft geconsolideerd' – 'Das Recht von heute ist das Unrecht von gestern welches sich verfestigt hat.'⁴⁷ Met andere woorden, de geschiedenis wordt altijd door de overwinnaars geschreven. Dit adagium kan men ook toepassen op interpretaties van Heins roman. In de loop der jaren, kreeg de nationalistische uitleg de overhand, en bood ook het kader voor de filmversie, bekend onder de titel *De falschen Hond*, die in 1989

voor de viering van de honderdvijftigste verjaardag van de onafhankelijkheid door de RTL werd geproduceerd.

Tegelijkertijd werd een officiële wedstrijd uitgeschreven voor de vertaling van een episode uit de Luxemburgse geschiedenis. Toch was de winnaar niet *De falschen Hond*, zoals velen verwachtten, maar *Schacko Klak*, een film gebaseerd op Roger Manderscheids succesvolle roman over een jeugd tijdens de Tweede Wereldoorlog.

De herdenking van een herdenking

Deze keuze onderstrept een van de grote verschillen tussen de vieringen van 1939 en die van 1989. De ervaringen van de Tweede Wereldoorlog hadden, ondanks de interne verdeling die toen bleek, toch in feite een grootse beweging van nationale eendracht tweegebracht, juist doordat men zich geconfronteerd wist met agressie van buitenaf. In 1989 herdacht men eigenlijk niet meer het Verdrag van Londen – al altijd een moeilijke zaak, aangezien men nu eenmaal een compromis niet met grote geestdrift viert. Men herdacht nu de herdenking van 1939 zelf. In vrijwel elke toespraak en bij vrijwel elke inhuldiging van enigerlei monument werd zowel verwezen naar de feesten van 1939 als naar de ellende van de Tweede Wereldoorlog. Het Nationaal Archief organiseerde een tentoonstelling over de organisatie die de vieringen van 1939 had opgeleverd, de Nationale Bibliotheek stalde alle teksten uit die in 1939 bij die gelegenheid waren gepubliceerd, en het *Comité Alistad* herhaalde zelfs de oorspronkelijke tentoonstelling over het nationale erfgoed die in 1939 was gemaakt.⁴⁸ Historici zoals, bijvoorbeeld, Claude Wey, raakten geïnteresseerd in het verschijnsel en publiceerden studies over het Beaufest. Vele lieten zich betrekken bij de ambiteuze tentoonstelling *De l'Érat à la Nation*, die veelal verbonden worden met de naam van Gilbert Tausch, maar waaraan in feite meer dan dertig geschiedkundigen meewerkten.⁴⁹ Het zou inderdaad moeilijk zijn Luxem-

43. Hein, *Der Verräter*, 51-52. Deze fysieke band met de geboortegrond komt als thema weer terug in de doodsscène, waarin 'Das Schicksal ihm ein leicheres Sterben [schenkte]... die Hände eingewühlt in den Sand, in dem er als Kind gespielt, und es legte ihn der Heimat Erde in die sanften, mütterlichen Arme.' Zie Hein, *Der Verräter*, 156.

44. Hein, *Der Verräter*, 77, 134 en 152. Hierop wijst ook Michèle Derenthal-Kohll, *Der Verräter – eine klassische Luxemburger Novelle* (Mémoire de stage pédagogique, Luxembourg 1993) 73-77.

45. Hein, *Der Verräter*, 137 en 261.

46. Hein, *Der Verräter*, 84.

47. Hein, *Der Verräter*, 58.

48. Corné Meder, 'Préface', in: *Les fêtes du centenaire en 1939*, ed. S. Hoffmann (Série ANLUX, Inv. 1; Luxembourg 1989) 5-6.

49. Tausch heeft uitgebreid gepubliceerd over de vraag naar het ontstaan van de natie. Zie o.m. Gilbert Tausch, *La signification historique de la date de 1839. Essai d'interprétation* (Luxembourg 1989).

burgse historici aan te duiden die niet aan het project participeerden.⁵⁰ Het was een van de weinige onderdelen van de herdenking die beoogde zowel voor het volk als voor de elite aantrekkelijk te zijn. De overige festiviteiten werden ofwel gepresenteerd als volksvermaak, zoals het vuurwerk in juni, ofwel als officiële plechtigheden, waartoe slechts een beperkte groep genodigde toegang had, zoals de staatsbezoeken van april. De politieke sfeerverbetering die zich in de laatste maanden van de Koude Oorlog aftekende, leidde ertoe dat vertegenwoordigers konden worden uitgenodigd van alle mogendheden die in 1839 het verdrag van Londen hadden ondertekend.⁵¹

De organisatoren wilden met dit gebaar hun hoop op vrede en internationale samenwerking benadrukken. Tegelijkertijd echter wilden zij ook Luxemburgs rol in de Europese en internationale politiek extra onder de aandacht brengen. 1989 was immers het jaar waarin de Fransen het tweede eeuwfeest van 'hun' revolutie vierden, en West-Duitsland de veertigste verjaardag van zijn grondwet. In het zicht van een zich vernellend proces van Europese eenwording, maar ook van toenemende immigratie, hadden de jaren 1980 een sterke groei van het natiebewustzijn te zien gegeven. Het Luxemburgs werd in 1984 nationale taal; het door de Nazi's verwoeste monument voor 1839 werd in 1985 herbouwd, en verschillende nationalistische groepen manifesteerden zich, dikwijls weer met de slogans 'Letzebuerg de Letzebuurger' en 'Mir welle bleiwe wat mir sin', nu om hun xenofobe boodschap kracht bij te zetten.

In de negentiende eeuw wilde de wordende Luxemburgse historiografie het herstel van het Nederlandse bestuur legitimeren; het onderzoek concentreerde zich op de Bourgondische periode, vanuit een poging Luxemburg lost te maken van enigerlei Belgisch verleden. De tijd van 1443 tot 1815 of zelfs tot 1890 (toen de personele unie met Nederland verbroken werd) deed men af als een donkere periode van 'vreemde overheersing'.⁵² De eerste die zich te weer stelde tegen deze pro-Oranje geschiedschrijving was Albert Calmes. Zijn analyse van de economische situatie gedurende de regering van de Nederlandse koningen/groothertogen gaf hem nieuwe inzichten in

de Opstand en in de vraag waarom die – bijna – geslaagd was. Tussen de twee Wereldoorlogen leidde een opleving van nationalisme ertoe dat 1839 niet langer gezien werd als een pijnlijke scheuring, maar als een eerste stap in de richting van nationale onafhankelijkheid. Verrassend, wellicht, werd de contrarevolutie van 1831 toch niet in nationalistische zin gehierarchieerd. De resultaten van het historisch onderzoek naar de militaire leiders en naar de vraag wie nu politiek verantwoordelijk geweest waren, maakte het bijna onmogelijk de gebroeders Tornaco vanwege hun acties in de jaren 1830 te gaan afschilderen als helden.

In 1939 schiep de oorlogsdreiging een groepsgevoel, dat door de regering werd benut om de sociale cohesie te versterken. Oprochten werden georganiseerd, monumenten opgericht en ook andere expressies van vaderlandse gevoelens werden hooglijk gewaardeerd. Lokale initiatieven en geestdrift onder de bevolking droegen bij aan het succes van het eeuwfeest van Luxemburgs onafhankelijkheid. In 1989 werd een poging gedaan de geest van nationale solidariteit opnieuw op te roepen door het gemeenschappelijk verleden te vieren. De geschiedwetenschappelijke gemeenschap werd gestimuleerd een enorme tentoonstelling te organiseren over de geschiedenis van Luxemburg van de prehistorie tot de late twintigste eeuw. Het resultaat was niet louter een simpele herhaling van nationale mythes; de traditionele geschiedschrijving werd wel degelijk kritisch gerevalueerd. Toch bleef de historiografie stevig ingebed in het nationale kader en in de 'grote verhalen', en werd, bijvoorbeeld, niet ingegaan op de bijdragen die vrouwen en immigranten aan het land geleverd hadden. Bovendien heeft de constructie van een groepsidentiteit die geen 'alteriteit' en geen vijandbeeld schiep waartegen men zich kon afzetten wellicht geleid tot een terugslag, waarbij de niet-leden van de groep, dat wil zeggen de immigranten, het slachtoffer waren. In 1989 nam een extreemrechtse groep deel aan de verkiezingen, al behalve die geen zetels. Dit fenomeen dient geplaatst te worden in een meer algemene context, waarin onzekerheid samengaat met globalisering, Europese integratie en toenemend individualisme.

Misschien moet men de vieringen van 1989 zien als de zwanezang van de natie-staat. Recente interpretaties benadrukken met name de continuïteit van Luxemburg als deel van een groter, internationaal geheel, of dat nu het Heilige Roomse Rijk is, de Habsburgse Nederlanden, het Franse impèrium, de Verenigde Nederlanden, het *Zollverein*, de economische unie met België, de Benelux of de Europese Unie. Al is dan het scheppen van een nationale identiteit nogal succesvol geweest, men kan de vraag stellen of de-

50. Voor verslagen van de tentoonstelling, zie: *Forum* 112 (1989) 7-9; *Ons Stad* 31 (1989) 28-29; *Revue* 16 (1989) 18.

51. Franz Vranitzky uit Oostenrijk, Michel Rocard uit Frankrijk, Margaret Thatcher uit Groot-Brittannië, Helmut Kohl uit de Duitse Bondsrepubliek, Nikolaj Ryschkoew uit de USSR, Raud Lubbers uit Nederland, Wilfried Martens uit België en, ten teken van internationale samenwerking, de Secretaris-Generaal van de Verenigde Naties, Javier Perez de Cuellar.

52. Zie Guy Theves, 'Dominations étrangères et fidélité dynastique. Deux mythes de l'historiographie luxembourgeoise', *Forum* 199 (2000) 39-43.

zelfde strategieën zullen werken als het erom gaat een Europese identiteit te creëren. Dat is echter een ander verhaal.

Spiegelpaleis

Belgische zelfbeelden en Belgische beelden van Nederland

TOM VERSCHAFFEL

In 2005 (en daarna) toerde een cabarettier of stand-upcomedian (of een mengeling van beide), Bert Kruisnans, door het land met een programma, *België voor beginners*.¹ Daarin stelt hij zich de vraag wat België is, en wat eigen aan de Belgen. Hij begint met de vaststelling (of stelling) dat dit erg onduidelijk is, dat we dat allemaal ook niet goed weten, maar dat één ding alvast wel vaststaat: 'we zijn geen Hollanders'. Waarna hij uitweidt over een aantal stereotiepe verschillen tussen Belgen en Nederlanders. De kern van de karakterisering van de Belgen is dat ze wel van eten en drinken, én van de karakterisering van de Belgen is dat ze wel van eten en drinken, én van de Belg opnieuw tegenover de Nederlander geplaatst. Op de voorstelling die ik zag, werd Kruisnans daarbij geholpen door een Nederlander die op de eerste rij zat, een man van wie ik vermoed dat hij niet tot de voorstelling behoorde, al kan ik me daar ook in vergissen. Zijn aanwezigheid werd in elk geval dankbaar gebruikt.

175 jaar – het mag dan al geen al te ronde of elegante verjaardag zijn, hij vormde toch de aanleiding tot reflectie, niet alleen over de Revolutie van 1830 zelf en alles wat zij heeft rewegegebracht, maar ook over wat België en Belgen zijn, wat Nederland en Nederlanders zijn ook, en hoe zij zich tot elkaar verhouden. Nieuw is het genre niet. Geert van Istendaal ziet het als zijn levenstraak België uit te leggen aan binnen- en buitenlanders, en schreef daarom onder meer het erg succesrijke *Het Belgisch labirint*, dat oorspronkelijk in 1989 verscheen en sedertdien een blijver is geworden. De oorspronkelijke ondertitel luidde 'de schoonheid der wanstratigheid', en het

1. Het programma vond ook zijn neerslag in Bert Kruisnans en Peter Perceval, *België voor beginners/beginningen* (Leuven 2004).

Peter Rietbergen en Tom Verschaffel (red.)

De erfenis van 1830

acco

De Belgische Revolutie en de scheiding van de Nederlanden in 1830 vormen belangrijke gebeurtenissen in de geschiedenis van België én Nederland. Zij spelen dan ook een rol in de collectieve herinnering van Noord en Zuid, en hebben er aanleiding gegeven tot herdenkingen en de oprichting van monumenten. Daarbij werden andere helden vereerd, en werden de gebeurtenissen verschillend geïnterpreteerd en beoordeeld. België, Nederland en ook Luxemburg (dat eveneens in deze historische episode was betrokken) schreven elk hun eigen geschiedenis van 1830. Later ontwikkelden ook Vlaanderen en Wallonië verschillende visies op het ontstaan van de Belgische staat. Dit boek is gewijd aan de manier waarop men in België en Nederland, en in Vlaanderen, Wallonië en Luxemburg, met dit gemeenschappelijke verleden is omgegaan. Nederlandse, Belgische en Luxemburgse historici bespreken en vergelijken de verschillende interpretaties, en maken duidelijk hoe gekleurd, veranderlijk en omstreden de geschiedenis kan zijn. De strijd van 1830 is nog steeds niet helemaal gestreden. Alleen zijn de wapens voor woorden ingeruild.

Met bijdragen van Peter Rietbergen, Tom Verschaffel, Remieg Aerts, Joep Leerssen, Marnix Beyen, Sonja Kmec, Chantal Kesteloot, Jeroen Janssens, Niek van Sas, Stefaan Marteel en Herman Pleij.

PETER RIETBERGEN is gewoon hoogleraar in de Cultuurgeschiedenis na de middeleeuwen en bijzonder hoogleraar in de Geschiedenis van de relaties tussen Europa en de niet-Europese wereld, beide aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

TOM VERSCHAFFEL is hoofddocent Geschiedenis aan de K.U.Leuven (campus Kortrijk).

